

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2023 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz

www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2023 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz

www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR Shuhrat Sirojiddinov
BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI Karomat Mullaxo'jayeva
MAS'UL KOTIB Ozoda Tojiboyeva
TAHRIR HAY'ATI Karl Rayxl (Germaniya) Isa Habibeyli (Ozarbayjon) Seyhan Tanju (Turkiya) Almaz Ulvi (Ozarbayjon) Benedek Peri (Vengriya) Vahit Turk (Turkiya) Teymur Kerimli (Ozarbayjon) Eunkyung Oh (Koreya) Nazef Shahrani (AQSh) Boqijon To'xliyev Muhammadjon Imomnazarov Bilol Yujel (Turkiya) Qosimjon Sodiqov Zulxumor Xolmanova Mustafa O'ner (Turkiya) Nurboy Jabborov G'aybulla Boboyorov Kimura Satoru (Yaponiya) Imran Ay (Turkiya) Aftondil Erkinov Nadir Mamadli (Ozarbayjon) Rashid Zohidov Otabek Jo'raboyev Bulent Bayram (Turkiya) Qo'ldosh Pardayev Nodirbek Jo'raqo'ziyev Oysara Madaliyeva Hilola Nazirova

MUNDARIJA
MATNSHUNOSLIK

Rashid Zohidov "Unvonul bayon" da "javomi'ul kalim" uslubi	4
Aynur Saydova "Kodeks Kumanikus" da Folklor Nümunalari	19
Shuhrat Hayitov "Boburnoma" ning qo'lyozma va tarjimalari xususida	31
Ozoda Tojiboyeva Alisher Navoiyning "Favoyid ul-kibar" devoni manbalari, matniy tadqiq tarixi	46

ADABIYOTSHUNOSLIK

Usmon Qobilov Tavhid, nubuvvat va badiiy tavsif masalasi tadqiqiga doir	61
Ahadjon Muhammadiyev Muqimiy va Muhyi "Sayohatnoma"larida an'ana va o'ziga xoslik	82
Gulzoda Soatova Oltay hayoti va ijodi haqida ba'zi mulohazalar	97

LINGVISTIKA

Feada Samadbek Afg'oniston o'zbek tili fonetikasida assimilyatsiya hodisasi	109
Ehsanullah Quvonch Temuriylar davridan XX asr boshlarigacha Afg'oniston hududida o'zbek adabiy tili rivoji	120

EDITOR IN CHIEF

Shuhrat Sirojiddinov

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Karomat Mullakhojaeva

EXECUTIVE SECRETARY

Ozoda Tojibaeva

EDITORIAL BOARD

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulkhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Juraboev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madalieva

Hilola Nazirova

CONTENTS**TEXTOLOGY****Rashid Zohidov**

Javami'ul Kalim" style in "Unvonul-Bayan 4

Aynur SaydovaExamples of Folklore in *Codex Cumanicus* 19**Shuhrat Hayitov**Regarding the manuscripts and translations of
"Boburnoma" 31**Ozoda Tojiboeva**Sources of Alisher Navoi's divan "Favoid ul-kibar",
history of textual research 46**LITERATURE****Usmon Kobilov**On the Study of the Problem of Tawhid, Prophecy
and Artistic Description 61**Ahadjon Muhammadiyev**Tradition and originality in Mugimiy and Muhyi
"Sayohatnoma" 82**Gulzoda Soatova**Some remarks about the life and work
of Altay 97**LINGUISTICS****Feada Samadbek**The phenomenon of assimilation in the phonetics
of the Uzbek language of Afghanistan 109**Ehsanullah Quvonch**The development of the Uzbek literary language in
Afghanistan from the Timurid period to the early
20th century 120

Temuriylar davridan XX asr boshlarigacha Afgʻoniston hududida oʻzbek adabiy tili rivoji

Quvonch Ehsanullah¹

Abstrakt

Maqolada oʻzbek tilining Afgʻonistonda Temuriylar davridan XX asr boshlarigacha boʻlgan mavqeyi oʻrganilgan.

Oʻzbek tili Markaziy Osiyo, Movarounnahr, eski Xuroson va bugungi Afgʻonistonda koʻp sonli soʻzlashuvchilarga ega ekanligi tadqiq etilgan. Shuningdek, oʻzbek tili mintaqadagi eng koʻp fuqaroli tillardan biri hisoblanishi hamda XIV–XV asrlarda ushbu tilda soʻzlashuvchilar siyosiy, madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy mavqega ega boʻlgani yoritilgan.

Maʼlumki, Temuriylar hukmronligi davrida eski oʻzbek tiliga katta eʼtibor qaratilgan. Oʻzbek tili vakillari fors-dariy tillari qatorida oʻz tillariga ham yuksak baho berganlar, oʻzbek tili temuriylar sulolasi davrida oltin davrga koʻtarilgan. Maqolada oʻzbek tilining temuriylardan keyingi holati ham tadqiq etilgan.

Kalit soʻzlar: *Temuriylar davri, Afgʻoniston, oʻzbek tili, mavqeyi, adabiy hududlar, adabiy shaxslar.*

Kirish

Oʻzbek tili ham dunyoning boshqa tillaridek tarix oqimida bir qancha ogʻir davrlarni bosib oʻtib, hozirgi qayta yuksalish holiga yetib kelgan. Dunyoning har bir tirik tili oʻz taraqqiyot davriga ega. Oʻzbek tilining gullab-yashnagan davri esa Temuriylar davri boʻlib, ushbu Temuriy shohlar va amirzodalarning hukmronligi paytida siyosiy, tarixiy, imroniy, hunariy va ijtimoiy ishlar yonida koʻzga koʻrinarli madaniy, ilmiy va adabiy ishlar ham bajarilgan. Temuriylar zamonida oʻzbek tili keng rivojlanib, taraqqiyotga erishgan. Bu tilda nasriy, sheʼriy va adab boʻyicha kitoblar yozilib, kuchli va eʼtiborli til sifatida oʻz oʻrnini topgan. Bundan 600 yil muqaddam Temuriy hukmdorlarning bilim va madaniyatga eʼtibor qaratgani natijasi-

¹ *Ehsanullah Quvonch* – tayanch doktorant, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat oʻzbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: ehsanullah.quvanch1@gmail.com

ORCID ID: 0009-0005-0627-1009

Iqtibos uchun: Ehsanullah Quvanch. 2023. “Temuriylar davridan XX asr boshlarigacha Afgʻoniston hududida oʻzbek adabiy tili rivoji”. *Oltin bitiglar* 4: 120 – 134.

da XV asr – Sharq uyg'onish davri (renessans davri) deb atalgan. Asosan, o'zbek tilining bugungi ravnaqi va go'zalligi ham dunyo miqyosidagi e'tibori ham o'sha davrning yozuvchi va tilsevarlari, ayniqsa, Temuriylar davlatining yuksak ishlarining davomidir. Biz ham ana shu faxrli tarixni nazarda tutib, Temuriylar davridan XX asrgacha Afg'oniston hududida o'zbek tili mavqeyi nomli unvon ostida tekshirib chiqamiz.

XIV – XV asrlarda o'zbek tilining mavqeyi

XIV – XV asrlarda Temuriylar hukmronligining buyuk qismi Xuroson va bugungi Afg'oniston poytaxti Hirot viloyati bo'lgan. Mana shu davrda Temuriylar sulolasi vakillari hukmdorlik qilgan. Garchi, Amir Temur o'zi 36 yil davomida ko'plab mamlakatlarni egallab, adolat bilan hukmronlik qilgan bo'lsa, keyingi Temuriylar sulolasi vakillari ham hokimiyatni yaxshi boshqardi. Ular ham Temur kabi ilm-ma'rifatni yuksaltirdi hamda o'zlaridan ko'plab tarixiy yodgorliklar qoldirdi. Shu o'rinda Temuriylarning Xuroson va hozirgi Afg'onistonda hukumat surgan hokimlarning nomlari va ulardan keyingi XX asr boshlarigacha bo'lgan hukmdorlarning hukmdorlik paytini qisqa ko'rib chiqish bilan ushbu davrlarda o'zbek tili vaziyati haqida ma'lumot berish maqsadga muvofiqdir. Afg'onistonda hukumat qilib o'tgan buyk sarkardalar quyidagilar^

1. Amir Temur (1337-1405).
2. Shohrux ibn Amir Temur (1396-1447).
3. Ulug'bek ibn Shohrux (1447-1449).
4. Abulqosim ibn Boysung'ur (1449-1457).
5. Shohmahmud Mirzo ibn Abulqosim Bobur (1457-1458).
6. Abu Said ibn Sulton Muhammad (1458-1469)/
7. Yodgor Muhammad ibn Sulton Muhammad (1469-1470).
8. Husayn Boyqaro ibn Amir Mansur (1469-1506).
9. Badiuzzamon ibn Sulton Husayn Boyqaro va Muzaffar mirzo ibn Sulton Husayn Boyqaro (1506-1507).

Ushbu hokimlarning zamonida siyosiy, ijtimoiy, imroniy faoliyatlari yonida til va adabiyot, ayniqsa, turk-o'zbek tili va adabiyoti yuksalishi uchun nihoyatda samarali ishlar qilingan.

Mavzuga doir tadqiqotlar olib borgan Rafi'iy ma'lumotiga ko'ra, "Temuriylar davri islom olami va Eron tarixida san'at va madaniyatning yuksalish davrlaridan biri bo'lib, buni hatto Amir Temur va uning vorislari, ayniqsa, Shohrux mirzo davrigacha bo'lgan unumli madaniy va badiiy faoliyatlar sababli uyg'onish davri deb atalgan. Shohrux mirzo Temuriydan Sulton Husayn Boyqaroga-

cha Temuriylarning ko'pchiligi san'atsevar va madaniyatli bo'lganlar. Temuriylar sulolasi Eron, Movarounnahr, Xuroson, O'rta Osiyo va Islom o'lkalarining katta qismida 140 yildan ortiq hukmronlik qilganlari aniq. Shubhasiz, madaniyat, san'at, islom dini nuqtayi nazaridan bu davr Eron, Movarounnahr, Xuroson va Islom olami tarixidagi yorqin davrlardan biridir. Bu davrda she'riyat va adabiyot, xattotlik, naqqoshlik, chizuvchilik, tarixchilik, nasrchilik, astronomiya, riyoziyot, me'morchilik, Islom dini va tasavvuf sohasidagi turli ta'limotlar, shunga yarasha, ko'plab madaniy va badiiy namunalar, ushbu davrning asosiy xususiyatlaridandir" [Rafi'iy, <https://www.ibna.ir>]

Tarixchi G'ulom Muhammad G'uborga ko'ra, "Afg'oniston XII va XIII asrlarda mo'g'ullar tomonidan bostirilib olinishi bilan mamlakatning ma'naviy boyligi zaiflashib ketgan edi, lekin Temuriylar hukumati o'rta kelishi bilan qaytadan mamlakat ma'naviyati yuksalib, ilm va adab, til va adabiyoti yetarli darajada taraqqiy topdi. Temuriylar sulolasi tufayli XIV va XV asrlarda Sharq uyg'onish davriga asos qo'yilganda Yevropada ma'naviyat unchalik yuksalmagan edi, keyinroq XVI asrda G'arb yo Yevropa uyg'onish davriga asos qo'yildi. Shuning uchun tarixiy nuqtayi nazardan, Sharq uyg'onish davri G'arb uyg'onish davridan oldinroq bo'lgan. Bu faxrli yutuq ham Amir Temur va avlodlari hukmronligi zamoniga tegishlidir. Garci, Amir Temur o'z hukmronligi davrida urushlar va jahonkusholik bilan mashhur bo'lib, ko'proq diniy bilimlar yuksalishi uchun jiddiy e'tibor qaratgan bo'lsa-da, uning farzandlari va nabiralari turli bilimlar, san'atchilik va ma'daniyat taraqqiyot topishi uchun ko'zga ko'rinarli qilgan xizmatlari tarixga namoyon bo'lgan" [G'ubor 1387, 275-280]. Ushbu davrlarda chig'atoy tili (ya'ni, o'zbek tili) o'z o'rnini topib, taraqqiy topgan.

Zabihullo Safoning "Tarixi adabiyoti Eron" asarida keltilishi-cha "Temuriylar davridagi Turk adabiyoti, aslida, fors tiliga asoslangan edi. Turklarning shoir va yozuvchilari forsiy she'riyatining birikmalari va mavzularidan foydalanganlar. Turk tili va adabiyoti fors tili va adabiyotining tarjimai deb atagan" [Safo 1391, 146]. Lekin tarixchi Muhammad Rahim Ibrohimning "Adabiyoti o'zbeki Afg'oniston" nomli asariga ko'ra, "O'zbek tili yo Chig'atoy adabiyoti g'aznaviylar va saljuqiylar davrida ham mavjud bo'lib, turk tili asarlarining dari tiliga tarjimai kamida Abu Mansurning nasriy "Shohnoma"si davrida, ya'ni Somoniylar davriga borib taqaladi. Uning aytishicha, "Shohnoma" dagi ba'zi qissalar, o'sha kitobga keltirilgan ba'zi marosimlar, jumladan, Faridun o'g'llariga ism qo'yishi

turkiy ildizlarga ega. Ushbu afsonalarning baʼzilari turkiy hisoblanadi. Bu daʼvo bilan ularning koʻpchiligi “Shohnoma”ning turkiylar, eronliklarga qarama-qarshi taraf boʻlgan qismlarini nazarda tutadilar. Boshqacha qilib aytganda, eronliklar va turklar hokimiyatni mustahkamlash uchun bir-birlari bilan urushmoqda ekanlar. “Qissahoyi Sugʻd (Sugʻd qissalari)” nomi kitobdagi Rustam urushi badiiy manbalardan kiritilgan. Bizning bilishimizcha, turklar yuzlab yillar davomida Buddizm diniga eʼtiqod qilgan, shuning uchun, “Shohnoma”dagi Rustamning jinlar bilan urushi turkiy badiiy manbalardan dari tilida toʻliq tarjima qilingan va hokazolar” [Ibrohim, 1392]. Asosan, Gʻaznaviylar hukmdorligi IX asrning ikkinchi yarmiga asos qoʻyilib, XII asr oxirlarigacha davom etgan boʻlsa, Saljuqiylar hukmdorligi esa XIII asrda asos solingan, chunki bu ikki hukmdor ham turkiy xonadonlarga tegishli boʻlgani sababli turkiy tillar fors tiliga taʼsir oʻtkazgan.

Oʻzbek tilining rivojlanishi va yuksalishi haqida Alisher Navoiy oʻzining “Muhokamat ul-lugʻatayn” asarida quyidagicha yozadi: “To mulk, arab va sort salotinidin turk xonlorigʻa topdi, Xulokuxon zamonidin sulton sohibqiron Temur Koʻragon zamonidin farzandi xalafiy Shohrux sulton zamonining oxirigʻacha, turk tili bila shuaro paydo boʻldilar va ul harzatning avlod va ahfodidin ham xoʻshtab salotini zugʻurgʻa keldi” [Navoiy 1390, 64-65].

Alisher Navoiy “Majolis un-nafois” asarida turk-oʻzbek tilida sheʼr yozuvchi shoirlar haqida soʻz yuritgan: “Jaloliddin Muhammad Balxiyning oʻgʻli Sulton Valadning turkiy sheʼrlari kabi asarlar paydo boʻldi. Qamariy IX asrda turkiy tilida yozish bu asr Temuriy shahzodalar va amirlari yordami bilan kuchaydi. Shuning uchun, turkiy sheʼr va nasr paydo boʻldi. U jumladan, Mir Haydari Majzub, Mir Haydati Turkiygoʻy, Lutfiy, Nasibbiy, Latifiy va Mir Ali Kobuliylar bu davrning turkiygoʻy shoirlaridanlar” [Navoiy 1363, 22].

“Shohrux Mirzo saltanatga yetishishi bilan juda koʻp tarixiy ishlar bajariladi, madaniyat yuksaladi, til va adabiyot, ayniqsa, chigʻatoy turkchasi va bugungi oʻzbek tilining asosiy tamal toshi qoʻyiladi. Keyinchalik, Shohrux Mirzo oʻgʻli Boysungʻur Mirzo ham nihoyatda ilmparvar boʻlganligi sababli, hukmronligi davrida oʻzbek tili va adabiyotini taraqqiyotga erishtirishga urindi va juda katta kutubxona qurdirib yozuvchilar va shoirlarni turli bilimlarni oʻrganib kitob yozishga targʻib va tashviqlantirdi. Undan keyin eski Xuroson va bugungi Afgʻonistonda Sulton Husayn Boyqaro hukmronligi barpo etilishi bilan Hirotda madaniyat markazi qurilib, maʼnaviyat

ko'chati oldingi paytlardan yaxshiroq kamolga yetishadi. Ushbu davrning kamolga yetishiga asosiy sababchi amir Alisher Navoiy bo'lgan. Navoiy esa madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy, imroniy va siyosiy ishlari yonida yuzlarcha adib, shoir va yozuvchilarni himoyati ostiga olib, tarix bo'yicha Sulton Husayn davri uyg'onish davrining gulab-yashnagan davri deb tanishtirgan. Ayni holda ushbu olim ona tili – o'zbek tilining yuksalishi uchun kurashib, qimmatli asarlar yaratishi bilan o'zbek tilining o'rnini yuksaltirgan. Shuning uchun Navoiy o'zbek adabiy tilining asoschisi deyiladi" [Jubl, 188-192]. Shunga ko'ra, XIV – XV asrlar Hirot adabiy maktabida dari tili nasrchiligi namoyondasi Muiyaddin Husayn Koshifiy voiz va she'r va nazmchilik namoyondalari Nuriddin Abdurahmoni Jomiy va Alisher Navoiy bo'lganlar. Navoiy esa o'z davrida Chig'atoy tili va adabiyotining nasri va nazmining buyuk namoyondasi bo'lib, shu tilda 29 ta nasriy va nazmiy ijod etgan. O'sha paytlar Alisher Navoiyning uyi Afg'oniston, Movoraunnahr, Turkiston, Eron va Kichik Osiyodagi barcha olimlar, fozillar, shoirlar, yozuvchilar va san'atchilar uchun tushar joy va buyuk manaviyat manbasi va maxzani bo'lgan. Ushbu bilimdonlar dari va o'zbek tillarida yuzlarcha qimmatli asarlar ijod qilib o'zlaridan kelasi nasllar uchun yodgorlik qoldirganlar" [G'ubor 1387, 275-280].

Tarixchi va tadqiqchilar haqida yozuvchi Rahim Ibrohim-ning Afg'oniston o'zbeklari haqida yangidan tayyorlagan "Adabiyoti o'zbeki Afغانiston" nomli kitobida o'zbek tilining XIV asrdan – XX asrgacha bo'lgan o'zbek tili va adabiyotining Afg'onistonning geografik mintaqalarini 6 ta hududga ajratib, ushbu hududlardagi o'zbek tili ijodkorlarini kiritgan. Bu hududlar quyidagilardan iborat:

1. Balx hududi.
2. Hirot hududi.
3. Maymana-Andxo'y hududi.
4. Shibirg'on hududi.
5. Kobul hududi.
6. Badaxshon va Qunduz hududi.

Ushbu hududlarda yashab o'zbek tilida ijod etgan shoir va yozuvchilarni hududlar asosida tartib bilan eslab o'tamiz.

1. Balx hududi: Afg'onistonning shimoliy viloyatlarining markazi bo'lib, O'zbekiston Respublikasi bilan chegaradoshdir. Toponimistlar Balx so'zini "Avesto"dan olingan, asli Buxdi so'z bo'lgan, fonetik o'zgarishlardan Balx shaklini olgan deb ataydilar. Lekin Balx so'zi "Avesto"cha emas, balki turkiy so'z bo'lib, fonetik tilshunoslikning meyoriga mos kelmaydi. Bu so'z eski turkiy tilda

shahar va uy ma'nosini bildiradi. Hozirgi kunda ham Koshg'arda Balx (Bolix – Bolx) so'z birikmasi bor. Ayni holda Mirzo Mahdit Astrobodiy ham Sanglox so'zligida ushbu so'zni turkiy so'z deb keltirgan.

Mazkur hududda Mavlono Atoiy Balxiy, Homidiy Balxiy yo Ahmadiy Balxiy, Poshshoxoja Xo'jayi Balxiy, Bobojonxo'ja yo Abdulvahobxo'ja, Miranbek Balxiy, Boborahim Mashrab, Himmati Balxiy, Mavlono G'iyosiddin Himmat yo Himmatiy, Vafo, Rashidiy, Sayyodi Balxiy, Mirzoniyoziy Balxiy, Mavlono Kamoliy Balxiy, Mavlono Jununiy, Abdol yo Sayyid Abdol Eshonxo'ja va Foniyi Balxiylar turk-o'zbek tilida ijod qilib, shu tilning rivojiga hissa qo'shganlar.

2. Hirot hududi. Afg'onistonning g'arbiy tomonida joylashgan bo'lib, Eron mamlakati bilan chegaradosh. Hirot haqida Alisher Navoiy "Xamsa" asarining birinchi manzuma dostoni "Hayrat ul-abror"ning 19-maqolatida keltirgan ta'rifining nasriy matnini keltirib, manzuma dostoni juda uzun bo'lganligi sababli uni keltirib o'tmaymiz.

«خراسان نینگ عديم المثل كشوری بیانیدا کیم «ارم ذات العماد التي لم یخلق مثلها فی البلاد» کریمهسی، آیتی دور اونینگ شائیدا به تخصیص هرات دارالسلطنهسی نینگ امن آبادی توصیفیدا کیم « و من دخله کان آمنا» مضمونی، حدیثی دور اونینگ تعریفیدا و اگرچه حدیقه اپردی؛ قوروب اپردی؛ ولیکن شاه جویبار عدلی اونی رشکِ خلد برین قیلدی و اگرچه معموره ایردی؛ اما بوزولوب اپردی؛ ولیکن شهنشاه احسانیدن غیرتِ نگار خاتنه چین بولدی.»

(Xurosonning adim ul-misl kishvari bayonidaki), "erama zotil e'mod, al-latiy lam yuhlaq misluho fil bilod" karimasi oyatidur uning sha'nida bataxisis Hirot dor ul-saltanasining amni obodi tavsifidakim "va mandahalakona omanno" mazmuni, hadisidur uning ta'rifida va agarchi hadiqa erdi, qurub erdi, va leki shohi Jo'ybori adli unin rashki xuldibarin qildi va agarchin ma'mura erdi, ammo buzulib erdi, va lekin shohansho ehsonidin g'ayrati nogorxoniy chin bo'ldi.)

Hirot hududidagi Sharq uyg'onish davri, Temuriylar davri, xususan, sulton Husayn Boyqaro va amir Alisher Navoiy zamonidagi taraqqiyot Sharq uyg'onish davrining eng yorqin davridir.

Ushbu hududda turk-o'zbek tilining rivoji uchun xizmat qilgan adiblar Lutfiyi Hiraviy, Mavlono Gadoiy, Sulton Ahmadi Mirzo, Mavlono Qutbiy, Mavlono Nargisiy yo Ogahiy, Mavlono Ne'matiy, Halimiy Qalandar, Mavlono Yaqiniy yo Naqibiy, Mavlono Darvesh Nozikiy, Mavlono Muqimiy, Mavlono Latifiy, Sulton Mas'us Mirzo Orifiy Shohiy, Mavlono Biloliy, Shiram, Mirzobek, Sayyid Hasan Ardasher, Ahmad Shayxim Suhayliy, Mavlono Hiloliy, Ibrohim

Muhammad Halil, Soqiy, Osafiy, Sulton Iskandar Mirzo, Mavlono Haydari Turkiygo'y, Abulqosim Bobur, Sulton Husayni Boyqaro Husayniy, Amir Alisher Navoiy, Shoh G'arib Mirzo G'aribiy, Sulton Ahmad Mirzo, Firaydun Husayn Mirzo, Davlatshoh Samarqandiy, Muhammad Shayboniyxon, Ubaydullaxon Abulg'oziy, Kamoliddin Sherali Binoiy Hiraviy, Sayyid Qosimiy, Soli Muhammad Imomiy yo Imoniy, Mog'ul Xonim, Sulton Muhammadi Faxriyi Hiraviy, Mirzo Ibrohimi Joniy, Mirzo Ulug'bek (bilgut)lardan iborat bo'lgan. Ushbu yer turkiy tilli xalqlarning joylari bo'lib hozirda ham yashab kelmoqdalar.

1. Maymana – Andxo'y hududi geografik nuqtayi nazardan Afg'onistonning shimoliy viloyatlaridan bo'lib, Qal'ayi nav va Hirot viloyatlari bilan qo'shni va Turkmaniston viloyati bilan chegaradosh, turkiy tilli xalqlar zich yashaydigan mintaqadir. Ushbu hududning o'zbek tilida ijod etgan ijodkorlari Mavlono Tarxoniy, Mavlono Shavqiy, Amir Rustam Ali, Valibek, Bibiturdi, Mahviy Qaysoriy, Junaydulloh Hoziq, Shoh Vaysiy yo Sho't Xalifa, Nodirniyoz Qodiriy yo Qodiriyi Parangpo'sh va Mullorahim Niyoz Niyoziydir.

2. Shibirg'on hududi Afg'onistonning shimoliy viloyatlaridan biri bo'lib, Andxo'y tumanlari bilan Balx viloyati o'rtasida joylashgan. Mazkur viloyatda juda ko'p turkiy xalqlar yashaydi. Ushbu hududning o'zbek tilida ijod etgan ijodkorlari Ibni Amin Shibirg'oniy yo Mulla Aka Shibirg'oniy, Munshiy Muhammad Yusuf, Sayyidxon Aznab va Muhammad Nosir Ali Xatoiyi Shibirg'oniylerden iborat.

3. Badaxshon va Qunduz hududi Afg'onistonning shimoli-sharqiy tomonida joylashgan bo'lib, Xitoy va Tojikiston mamlakatlari bilan chegaradosh. Ko'proq ushbu mintaqalarni Qatag'anzamin deb nomlaydilar. Ushbu hududning o'zbek tilida ijod etgan ijodkorlari Mavlono Yusuf Amiriy, Zayniddin Abu Bakr Vafoiy, Bayramxon Xoni Xonon va Muhammad Sharif Gulxaniylardan iborat.

4. Kobul hududi. Afg'onistonning tarixiy mintaqalaridan biri sanaladi. Zahiriddin Muhammad Bobur o'zining qimmatli "Boburnoma" asarida Kobul haqida quyidagicha yozadi: "O'n bir, o'n ikki lafz bila Kobul viloyatida talaffuz qilurlar, arabiy, forsiy, turkiy, mo'g'uliy, hindiy, afg'oniy, pashshoiy, parochiy, gabriy, barakiy, lag'moniy va muncha muxtalif aqvom va mutag'oyir alfoz ma'lum emoskim, hech viloyatta bo'lg'oy". Ushbu hududning o'zbek tilida ijod etgan ijodkorlari Mir Sayyid Kobuliy, Mirali G'aribiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Xoja Kalonbek Qandahoriy, Humoyun Mirzo, Komron Mirzo va Xitoy Soqiylardan iborat [Ibrohim 1400].

Mazkur tadqiqotchi bu 6ta hududdagi 80dan ortiq o'zbek tilida ijod qilgan yozuvchi va shoirlarni tanishtirgan. Ular jami yuzdan ortiq qimmatli asarlarni o'zbek tilida ijod etganlar, fors tilida ham asarlar yaratgan. Ayni holda fors tili namoyondalari ham o'zbek tilida she'r va nasr ijod etganlar.

Tadqiqotchi Muhammad Kozim Aminiy esa maxsus Xuroson adabiy hududiga mansub taniqli o'zbek tili ijodkorlarini Foryob bilim yurtidagi o'zbek tili va adabiyoti kafedrasiga tegishli darslik qo'llanmaga quyidagilarni kiritgan:

1. Mavlono Tarxoniy: XV asrning o'zbek adabiyoti tarixida o'rganilmagan zullisonayn shoir Mavlono Tarxoniy Foryob viloyatining Андох'oy shahrida yashab, Mavlono Jomiy she'riga javoban she'r yozgan. U "Majolis un-nafois" dagi ma'lumotlarga ko'ra Samarqand urushlarida asirga tushgan.

2. Mavlono Shavqiy Alisher Navoiyning "Majolis un-nafois" asarida qayd etilishicha, Chechaktulik bo'lib, Afg'onistonning Foryob viloyatiga qarashlidir. Ushbu shoir ta'bi muloyim zullisonayn shoir bo'lib, o'zbek va fors tillarida she'r yozgan. Quyidagi matla' uning o'zbekcha she'ri misoli namunasidir.

Borib ovora ko'nglum zulfing ichra muftalo qoldi

Tarahhum qilki mendan bordi-yu umidi sango qoldi.

3. Mahviy Qaysoriy milodiy XII – XIII asrlarda Maymana shahri yaqinidagi Sarbuloq qishlog'ida dunyoga kelgan. Mahviy esa Qaysorga qarashli Xo'jakent qishlog'ida shayxulislom Xudoyberdi o'g'liga ergashadi va keyinchalik, unga kuyov bo'lib shayxulislomlik maqomiga erishadi. Mahviy sayru safarga chiqib, Hirotda hayot kechirgan, uning o'zbek, fors tillarida devoni mavjud.

4. Mavlaviy Muhiyi Ho'qandiyi Qandahoriy 1911-yilda vafot etgan va Mavlaviy Muhiyi Ho'qandiyi Qandahoriy o'zbek va dari tillarida ijod qilgan zullisonayn shoir bo'lib, uning ota-bobolari Qandahor va Hirotdan Movarounnahrning Ho'qand mintaqasiga borib, o'sha yerda qolib ketgan. Mavlaviy Muhiyi Ho'qandiyi Qandahoriyning o'zbekcha-forscha devoni haqida ma'lumotlar yetib kelgan va bu shoirning she'rlari Buxoro, Samarqand va Toshkentda chop bo'lgan.

5. Mavlono Jununiy XV asrda Hirotda yashab ijod etgan o'zbek shoiri bo'lib, hajviy she'rlar yozib shuhrat qozongan. Uning "Muammoyi Jununiy" asari bizga yetib kelgan. Alisher Navoiyning "Majolis un-nafois" asarida Jununiy haqida ma'lumotlar mavjud.

6. Qodiriy Palangpo'sh XI asrda esa Nodirniyoz Qodiriy, Arabshoyi bolo qishlog'ida tug'ilgan. 45 yoshida safar qilib, 30 yil-

cha Kashmir, Bag‘dod, Shom, Buxoro va Rim o‘lkalarida yashab, yetti marta Ka‘bani sharifni ziyorat qilgan. Qodiriya tariqatining ixlosmandi bo‘lgani sababli Qodiriy taxallusini olgan. Uning ijodidan “G‘urbatnoma” she‘riy to‘plami meros bo‘lib qolgan. Tug‘ilgan yurti Andxo‘y.

7. Tengriberdi Ibratiy XII – XIII asrlarda yashab ijod etgan o‘zbek mutasavvuf shoirining hayoti to‘grisida yetarli ma‘lumot qo‘limizda bo‘lmasa ham Qaysorning “Savri Norin” qishlog‘ida hayot kechirgani ma‘lum. Tariqatda mavlono Nematullo Mahviyning muridi bo‘lib, Naqshbandiya tariqatining tarmoqlaridan “Shayx ul-Islomiya” silsilasiga kirib, tarbiya topgani aniq. U o‘zbek tilida ikkita asar yozgan bo‘lib, biri “Mufid ul-Amvod”, ikkinchisi “Sulton Ibrohim Adham manzum” dostoni. Ushbu ikki asarning qo‘lyozma nusxalari 1994-yili Muhammad Kozim Aminiy tomonidan topilib matbuotga taqdim etildi.

8. Mirzo Junaydullo Hoziq XVIII asr oxirida yashab ijod etgan. Uning asl oti Junaydullo Shayx ul-Islom, So‘fi Islomquli o‘g‘li bo‘lgan. U Foryob viloyatiga qarashli Qaysor mintaqasining Xo‘jakenti qishlog‘idan. Yana bir ma‘lumotga ko‘ra Hirotda tavallud topgan zullisonayn o‘zbek shoiridir. Uning fors-dari tilida yozilgan “Yusuf va Zulayho” manzum dostoni hamda “Manoqibi Islomiya” nasriy asari va “Devoni Hoziq” nomli asarlari mavjud. Lekin 1799-1800-yillari Buxoroda yashagan Hoziq Umarxonga asir bo‘lib va Amir Nasirulloxon dargohidagi shoirlar bilan raqobatlashgan. Keyinchalik, Buxoro amiri Nasirulloxon buyrug‘i bilan Shahrisabzda qatl etilgan. U o‘lmasidan bir kecha oldin o‘z o‘limini oldindan sezib “Tani Hoziq” tarixiy moddani quyidagi baytda yozib qoldirgan:

Haddi harkast nes az tarixi qatlash damzadan

Az “Tani Hoziq” biju tarixi sar bubridanash.

“Har kishi o‘z o‘limining sanasini eslab qolishi har kimning haddi emas. Hoziqning vafot etgan sanasini “Tani Hoziq”dan qidiring”. Abjad raqamlarini jamlab chiqsak, hijriy sanaga asos, shoirning vafoti 1259-yil chiqadi. Junaydullo Hoziq tasavvufda shayxulislomlik martabasini egallab, mashhur diniy olim bo‘lib tanilgan. U Xondamirning “Ravzat us-safo” asari birinchi jildini o‘zbek tilida tarjima qilgan. Bundan tashqari Hoziq xattot, munajjim, tabib va tarjimon sifatida ham mashhurdir.

9. Cho‘txalifa (Shoh Vaysiy): Qandahorlik bo‘lgan shoh Vaysiy esa Maymanaga ko‘chib kelib, shu yerda istiqomat qilgan. Shoh Vaysiy, ya‘ni Cho‘txalifa irfon va tasavvuf yo‘lida o‘z atrofiga muridlarini jamlagani uchun unga el tomonidan xalifa nomi berilgan. Cho‘txalifaning tug‘ilgan va o‘lgan yili ma‘lum emas. U May-

manada Chayonxon hukmronlik qilgan davrlarda yashab o'tgan. Cho'txalifadan bizgacha "Xavoriqnoma" va "Shajaranoma"si yetib kelgan. Shoh Vaysiyning 25 parcha o'zbekcha she'ri borligi ma'lum, uning o'zbek tilida mukammal devoni bo'lgani haqida ma'lumot bor. Cho'txalifaning Butovjonbobo nomi bilan mashhur maqbarasi Maymana yaqinida umumxalq ziyoratgohiga aylangan.

10. Lahif Totor: 1923-1986-yillarda Mullomurod o'g'li Mavlaviy Nazarmuhammad Lahif Totor Foryob viloyatiga qarashli Shirin-tagobning Islomqal'a qishlog'ida tavallud topgan. U boshlang'ich ta'limotni otasidan o'rganib, so'ngra Janubiy Turkistonga tegishli Sangchoyrak, Anxoy, Mozori Sharif va Toshqo'rg'onda ta'lim oladi va keyinchalik Qunduzdagi "Xiyobon" madrasasida Mavlaviy Muhiyiddin Marg'iloniy huzurida ilm o'rganadi. Lahif Totor Mavlaviylik martabasiga erishib 1953-yili tug'ilgan qishlog'iga qaytib, mudarrislik qiladi. U arab, fors, dari tillarida ham she'rlar yozgan. Lahif Totor fiqh olimi sifatida ham shuhrat qozongan. Uning "Al-Nibrozi fil-Me'ros" nomli kitobi muhim ahamiyatga egadir.

11. Gavhariy: Muhammad Usmonxon o'g'li Sayyid Siddiqxon Gavhariy 1884-1953-yillarda Balxda tug'ilgan o'zbek shoiri hamda mohir xattot bo'lgan. Gavhariy o'zbek, fors hamda arab tillarida ijod etgan. Uning badiiy ijod merosidan faqat sakkiz ming bayt, o'zbek, fors-dari va arab tillarida she'riy qo'lyozmalari mavjud. Gavhariyning otasi Afg'oniston o'zbek xonliklarida, ya'ni Mirhakimxon otaliq davri bosqinchi afg'onlarga qarshi harakatni boshqarib, Turkiston o'zbek xonliklarini himoya qilgan.

12. Sadr ul-hukamo G'iyosiddin o'g'li Mavlaviy Mirmuhammad Amin Qurbat 1901-1989-yillarda Toshkentda tug'ilgan zullisonayn o'zbek shoiri. Qurbatning otasi Toshkentdan Foryobga kelib yashagan. Bir necha zamon Kobulda yashab ijod etgan. Ushbu shoir Bedildan izdoshlik qilgan o'zbek tilining kuchli shoiri bo'lib, uning "Guldasta" nomli forscha va o'zbekcha she'riy devoni bizga yetib kelgan.

13. Hojimuhammad Tohir o'g'li Domillo Ashirqul Fayziy (1946-1986) 1946-yilda Foryob viloyatiga qarashli Qaysarning Norin qishlog'ida tug'ilgan. Ushbu mintaqada yashab ijod etgan Fayziy esa boshlang'ich ta'limotni ustozlari domla Bo'riqul Savriy, ya'ni Eshon Qipchoq va domla Shukurlardan o'rganadi. Mujaddadiya va Naqshbandiya tariqatiga ergashib, murshidlik martabasiga ko'tarilgan. U o'zbek va dari tillarida she'rlar yozib, mukammal devon qoldirgan.

14. Sayyid Qosim o'g'li Sayyid Mirzo Faqiriy (1894-1958)

1984-yilda Shibirg'onning Mirsobod qishlog'ida tavallud topgan va shu yerda tahsil olgan zullisonayn o'zbek shoiridir. U ko'plab tarixiy hodisalarga bag'ishlab she'rlar yozgan.

15. Hozji Sayyid Burhoniddin o'g'li Sayyidfozil G'amgin (1895-1936) 1895-yilda Maymana shahri yaqinidagi Butcha qishlog'ida tug'ilgan o'zbek shoiridir. G'amgin xattotlik va o'qituvchilik bilan Maymanada qurilgan ilk zamonaviy maktabda birinchi muallim sifatida ish olib borgan. Uning she'riy to'plami ham mavjud.

16. Ilmiy Foryobiy: Murtazoqul o'g'li Mavlaviyi Abdulg'ani Ilmiy (1915-1977) 1915-yilda Shibirg'onning Oltixoja qishlog'ida tug'ilgan din olimi va o'zbek zullisonayn shoiridir. U kishi Foryob viloyatiga qarashli Shirintagob tumanining Ostonabobo mintaqasi va Maymana shahrida hayot kechirgan. Ilmiy Mavlaviy Muhiddin Marg'iloniy huzurida ilm o'rganib, kamol topgan. Maymana shahrida mudarrislik qilgan Ilmiy Foryobiyning "Tarixi Xuroson" nomli asari ma'lum.

17. Qorimhammad Ismoil o'g'li Muhammad Azim Azimiy 1901-1990-yillarda Afg'onistonning Sarpul shahridagi Qozixona guzarida tug'ilgan o'zbek shoiri. U diniy madrasalarda tahsil olib, o'qituvchilik qilib davlat lavozimida ishlagan. Xuroson adabiy muhitining so'nggi bo'g'inlaridan sanalmish Azimiy esa o'zbek, dariy va pashtu tillarida ijod etgan. Uning she'riy devonlarining nomi "Nisob us-sabiyon", "Qavoid ul-Qur'on" va "Tuhfat ul-Azimiya va qavoid ul-ta'miya".

18. Ojiz Andxo'yi: Xalifa Muhammadqosim o'g'li Muhammadolim Ojiz (1911-1978) 1911-yil Buxoroga qarashli Xoja Zomucha yonidagi Xo'ja Porso guzarida dunyoga kelib, Buxoro madrasalarida ta'lim olgan. U keyinchalik o'z oilasi bilan Andxo'ygga borib qolgan. O'zbekcha, forsha she'rlari mavjud.

19. Solimhammad Salohiy: Mulla Abulqosim o'g'li Solimhammad (1930-1956) 1930-yilda Maymana shahrining Tandurak guzarida dunyoga kelgan, zullisonayn o'zbek shoiri. U boshlang'ich ta'limni otasi oldida va o'rta ta'limini Kobuldagi Dor ul-quzzot madrasasida o'qigan, keyinchalik, hukumat tashkilotlarida qozilik lavozimida ishlagan.

20. Mir Olim Samimiy: Olimxon Afandi laqabi bilan shuhrat qozongan zullisonayn o'zbek shoiri mir Olim Samimiy (1903-1992) 1903-yilda Farg'ona viloyatining Marg'ilon qishlog'ida dunyoga kelgan. U 15 yoshida Afg'onistonga muhojir bo'lib kelib, shu yerda ta'lim olgan. Keyinchalik, Afg'oniston tomonidan eski sho'roviiy Turkiyada elchi bo'lib ishlagan. U ham Foryob viloyati markazi

Maymana shahrida olamdan o'tgan.

21. Qori Sharofiddin Sharaf: Nizomiddin qori Sharofiddin Sharaf (1913-1984) 1913-yilda Qo'qonda tug'ilgan. U Afg'onistonda muhojir bo'lib, Kobulda yashagan. Qur'oni Karimni hibsi etgan Sharaf o'zbek va dari tillarida she'r yozgan. Xuroson adabiy muhitiga taalluqli o'zbek adabiyotining oxirgi namoyondalaridan. Ushbu shoir Kobulda vafot etadi.

22. Sharofiddin Sharaf (Domillo Bedil): Mir Qosim o'g'li Sarofiddin Sharaf (1874-1945) 1874-yilda Toshkentda tug'ilgan. U yerda boshlang'ich ta'lim olib, so'ngra Buxoro madrasalarida ilm o'rganadi. Bedilning ijodiyotini yaxshi tahlil qilgani uchun Domillo Bedil laqabi bilan shuhrat topgan. U Toshkentdan Andxo'ya kelgan. U o'zbek va dari tillarida ijod etgan.

23. Shokir Toliqoniy: Qurbonali o'g'li Muhammad Nabi Shokir Toliqoniy (1911-1952) 1911-yilda Afg'onistonning Taxor viloyatiga qarashli Parchav qishlog'ida dunyoga kelgan o'zbek shoiri. O'qituvchilik bilan shug'ullangan, zullisonayn ijodkor sifatida tanilgan.

24. Xayriy Foryobiy: Mir Ahmadqulixon Rojiiy o'g'li Abulxayir Xayriy (1907-1978) 1907-yilda Kobulda tavallud topgan. U davlat arbobi va zullisonayn o'zbek shoiri sifatida badiiy ijod bilan birga bir qator ijtimoiy va siyosiy faoliyatlarda ishtirok etgan va milliy istobdodga qarshi kurashgan.

25. Hamidiy Shibirg'oniy: Muhammadtohir Xoja o'g'li domillo Abdulhamid Hamidiy (1880-1954) 1880-yilda Shibirg'on shahrining Yakkabog' qishlog'ida dunyoga kelgan. Hamidiy Foryob viloyatining Bilchiroq tumanidagi madrasalarda ta'lim olib, so'ngra Movarounnahrda Mir Arab va Ko'kaldosh madrasalarida o'qigan. Hamidiy 1919-yili tug'ilgan yurti Shibirg'onga qaytib 28 yil Ibni Yamin madrasasida mudarrislik qiladi. U o'zbek, arab va dari tillarida ijod etgan.

26. Sayyid Ahmad Bino 1897-1973-yillarda Foryob viloyati Jamshidi qishlog'ida tug'ilgan. U zullisonayn shoir bo'lishi qatorida bunyodkorlik va sahhoflik ishlari bilan shug'ullanib, o'simliklarning xususiyati haqida maqolalar yozgan.

27. Domillo Besar: Mullo Ayniddin Yuzbegim o'g'li Domilloqosim Jandapo'sh Foryob viloyatiga tegishli Darzob tumanida tug'ilib, 1911-yilda vafot etadi. Ushbu shoir Buxoroda tahsil olib, 1877-yilda Darzobga qaytadi va umrining oxiriga qadar Shibirg'onda yashab, o'zbek va dari tillarida ijod qiladi.

28. Ibni Yamin Akayi Shibirg'oniy – tasavvuf va she'riyat

olamida mashhur bo'lgan zullisonayn shoir Buxoroda ta'lim olgan. U Mavlono Xojagi Kosoniy bilan suhbatdosh bo'lgan. Bu kishi ta'limni tugatgandan keyin Shibirg'onga qaytgach, shu yerda masjid va madrasa qurib, dars o'tishga mashg'ul bo'lgan. Uning tasavvuf haqidagi "Yetti majlis", "Majlis yorituvchi" masnaviylari borligi ma'lum. 300 baytdan iborat she'rlar shoirning sermahsul ijodkor ekanligidan dalolat beradi. Bu o'zbek shoiri esa 1596-yilda vafot etadi.

29. Muqimiyi Andxo'y (1875-1951) 1875-yili Andxo'y tumanining Shikorxona qishlog'ida dunyoga kelgan. Xudoyquli Baxshi o'g'li mullo Muhammad Muqimiy zullisonayn shoir va xattot, Buxoro madrasalarida o'qigan. Andxo'yning maktab va madrasalarida o'qituvchilik qilib hayot kechirgan.

30. Mullo Muhammadquli Miskin: So'fi Hazratqul Charmgar o'g'li mullo Muhammadquli Miskin 1844-1939-yillarda Foryob viloyatining Maymana shahriga qarashli Charmgar qishlog'ida dunyoga kelgan. U naqshbandiya va qodiriya tariqatiga izdoshlik qilgan, sarf, nahv, tavjid, qofiya, hadis va diniy bilimlarni yaxshi bilgan. Uning she'rlari 2000 baytdan oshiqroq.

31. Karimiyi Shibirg'oniy: Hoji Muhammadamin o'g'li domillo Abdulkarim Shibirg'oniy ham Shibirg'on shahrida tug'ilgan. Buxoroga tahsil oladi. 1919-yili Buxorodan qaytib, Shibirg'ondagi madrasalarda mudarrislik qiladi. Karimiy 1949-yildan umrining oxirigacha Shibirg'ondagi Ibni Yamin madrasasida o'qituvchilik qilib, 1970-yilda vafot etadi. O'zbek va dari tillarida ijod etgan. Uning she'rlari hozirgacha kitob bo'lib chiqarilmagan [Amini, 1388].

Xulosa

Temuriylar davrida o'zbek tilida bir necha yuzlab asarlar yaratilgan bo'lib, o'zbek adabiy tilining asosi qo'yilgan. Undan keyin Boburiylar davri ham Afg'onistonda o'zbek tili rivojlanishi uchun tarixiy zamon sanalgan. Biroq Temuriylardan so'ng Shayboniyxon davrida ham o'zbek tili rivoji uchun unchalik yomon edi deb bo'lmaydi. Biroq Safaviylar, Ho'takiylar, Afshoriylar, Durroniylar va G'alzoiylar davridan Abdurahmonxon va Omonilloxon hukmronligigacha o'zbek tili rivoji uchun hech qanday ishlar yo'lga qo'yilmadi. Ikki asrdan oshiq muddatda o'zbek tili cheklangan, tor imkoniyatlar doirasida hayot kechirdi, lekin ushbu tilning Afg'onistonda tirik qolishiga sabab jonkuyar o'zbek xalqidir.

Adabiyotlar

- Aminiy Muhammad Kozim. 1388. *O'zbek adabiyoti havzalari*. Darslik. Maymana, Foryob bilim yurti.
- G'ubor G'ulom Muhammad. 1387. *Afg'oniston darvasiri tarix*. 1-2-jildlar, Mayvand nashriyoti.
- Rahim Ibrohim. 1392. *Adabiyoti o'zbeki Afghoniston* Bobur anjumani.
- Safo Zabihullo. 1391. *Tarixi adabiyoti Eron*. 4-jild.
- Alisher Navoiy. 1390. *Muhokamat ul-lug'atayn*. Kobul.
- Alisher Navoiy. 1363. *Majolis un-nafois*. Kobul.
- Jubl, Muhammad Haydar. *Tarixi adabiyoti Afghoniston*. Kobul, Mayvand nashriyoti.
- Rahim Ibrohim. 1400. *Adabiyoti Chig'atoy (o'zbeki) Aghaniston*.
- Rafi'iy. Amir Temur, 26-12-1400, Tarixi siyosiy va ijtimoiy Temuriyon. <https://www.ibna.ir>

The development of the Uzbek literary language in Afghanistan from the Timurid period to the early 20th century

Quvonch Ehsanullah¹

Abstract

The article examines the position of the Uzbek language in Afghanistan from the Timurid period to the beginning of the 20th century.

It has been researched that the Uzbek language had many speakers in Central Asia, Movarunnahr, old Khorasan and today's Afghanistan. It is also researched that the Uzbek language is considered one of the languages with the largest number of citizens in the region and that the speakers of this language had political, cultural, economic and social power in the XIV-XV centuries.

During the rule of the Timurids, great attention was paid to the old Uzbek language. The representatives of the Uzbek language gave a high value to their own language along with the Persian-Dari languages, the fact that the Uzbek language had a golden age during the Timurid dynasty,

¹ *Ehsanullah Quvonch* – PhD student, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

E-pochta: ehsanullah.quwanch1@gmail.com

ORCID ID: 0009-0005-0627-1009

For citation: Ehsanullah Quvanch. 2023. "The development of the Uzbek literary language in Afghanistan from the Timurid period to the early 20th century". *Golden Scripts* 4: 120 – 134.

and the state of the Uzbek language after the Timurid dynasty was studied in the article.

Key words: *Timurid era, Afghanistan, Uzbek language, status, literary regions, literary figures.*

References

- Aminiy Muhammad Kozim. 1388. *O'zbek adabiyoti havzalari*. Darslik. Maymana, Foryob bilim yurti.
- G'ubor G'ulom Muhammad. 1387. *Afg'oniston dardmasiri tarix*. 1-2-jildlar, Mayvand nashriyoti.
- Rahim Ibrohim. 1392. *Adabiyoti o'zbeki Afghoniston* . Bobur anjumani.
- Safo Zabihullo. 1391. *Tarixi adabiyoti Eron*. 4-jild.
- Alisher Navoiy.1390. *Muhokamat ul-lug'atayn*. Kobul.
- Alisher Navoiy.1363. *Majolis un-nafois*. Kobul.
- Jubl, Muhammad Haydar. *Tarixi adabiyoti Afghoniston*. Kobul, Mayvand nashriyoti.
- Rahim Ibrohim. 1400. *Adabiyoti Chig'atoy (o'zbeki) Aghaniston*.
- Rafi'iy. Amir Temur, 26-12-1400, Tarixi siyosiy va ijtimoiy Temuriyon.
<https://www.ibna.ir>